

AZ ERDŐ SZEREPE A RACIONÁLIS FÖLDHASZNOSÍTÁSBAN*

Dr. SOÓS GÁBOR
MÉM államtitkár

A mezőgazdaság és az erdőgazdálkodás legfontosabb termelőeszköze a termőföld, így mind a két ágazatnak elemi érdeke, hogy érvényesüljön a Párt XI. Kongresszusának megállapítása, hogy a föld nemzeti kincs. A föld maradtalan hasznosítása a termőterület csökkenésének megelőzése össz-társadalmi érdek.

A mezőgazdasági termékek termelésnövekedését a mezőgazdaság fejlesztésével, a termőföld ésszerű hasznosításával, a területegységre jutó hozamok növelésével kell elérni. A cél eléréséhez, a fejlesztés legfőbb bázisait továbbra is a jó termőhelyi adottságú mezőgazdasági üzemek alkotják, de a jövőben nagyobb súlyt kell helyezni a közepes és a gyenge adottságú üzemek fejlesztésére is. A népgazdaság szükségleteinek kielégítésére ugyanis nem áll rendelkezésre elegendő jó minőségű föld, ezért a közepes, sőt az annál gyengébb termőhelyi adottságú területek mezőgazdasági hasznosítására is szükség van.

Annál is inkább így van ez, mert az ország mezőgazdasági területe nem, vagy jelentősen nem növelhető. Az ipartelepítés, község-városfejlesztés, major-telepítés és a vízügyi beruházások évről évre további mezőgazdasági területet vesznek el. Ezért a megmaradt területeken belül a leggazdaságosabban üzemeltethető művelési ágat kell kialakítani úgy, hogy talaj-pusztulásnak kitett parlagterület ne maradjon. Ebben van szerepe az erdőtelepítésnek, fásításnak.

Ezt a célt a gyakorlatban megvalósítani nem könnyű, mert ezzel együtt a múlt hibáit, sok esetben tradícióit is fel kell számolni. A mezőgazdálkodásnak — a múlt század közepétől kezdődő — intenzív szakaszára a mezőgazdasági terület nagyarányú növekedése volt jellemző. A folyók szabályozásával, csatornahálózatok kiépítésével jelentősen megnövekedett a mezőgazdasági művelésre alkalmas, ezen belül a szántóként és a rét-legelő gazdálkodással hasznosított terület. A munkálatokkal jelentős mély fekvésű, több esetben szikes vagy homokos területek is kerültek mezőgazdasági művelés alá. Hasonló folyamat játszódott le a lejtős területeken is azáltal, hogy az erdőket kiter-

* Előadás az Erdészeti és Faipari Tudományos Ülés plenáris ülésén, Budapest, 1980. február 27.

melték, s így sok esetben az erősen lejtős területek is szántóföldi művelés alá kerültek.

Szerencsésebb eset volt, ha a területet legelőként hasznosították, mert így a kialakult gyepek védték a talajt. Azokon a lejtős területeken, amelyeket szántóföldként hasznosítottak, számottevő eróziós károk keletkeztek. Az eróziós károk kialakulását elősegítették az akkori időben szokásos — hegy-völgy irányú művelési módok is.

Az 50-es évek elején a föld vesztett értékéből, jelentős állami tartalékterület keletkezett. A parasztság jelentős része ugyanis a földtől szabadulni igyekezett, ezáltal a mezőgazdasági területek egy része községi tanácsi kezelésbe került. A tanácsok mezőgazdasági gépparkkal nem rendelkeztek. A területeket megművelni nem tudták. A jobbik eset az volt, amikor a mezőgazdasági nagyüzem a földet művelésre átvette. Ebben az időszakban a tanácsok kezeléséből jelentős mennyiségű, jobb minőségű föld került az erdőgazdaságok kezelésébe is erdőtelepítésre. E területek képezhetik most, illetve a jövőben a mezőgazdasági területek növelésének egyik alapját.

Az így kialakult állapot volt jellemző akkor is, amikor a mezőgazdasági nagyüzemek megszervezésre kerültek. A mezőgazdasági nagyüzemek sok rossz termőhelyi adottságú, de mezőgazdasági művelésű területet és sok elhanyagolt, parlagon hagyott területet vettek át. A meredek, szeszélyes lejtésű területeket nagyüzemi gépekkel megművelni nem, vagy nehezen tudták, a szikes, illetve homokterületeken szántóföldi művelést gazdaságosan folytatni nem lehetett; ezért fontossá vált az elmúlt évszázad során kialakult művelési ág területi és arányaiban való átrendeződése úgy, hogy az számukra kedvezőbb legyen.

E munka érdekében a mezőgazdasági nagyüzemek 1973. évben elkészítették az egyes művelési ágak változásának távlati tervét. A tervezés két időszakra, 1974—80. és 1980—1990. évre történt. A tervben az üzemek a számukra ideális állapotot tüntették fel, így a gyengébb területeken összesen több, mint 200 ezer hektár mezőgazdasági területet terveztek erdőtelepítésre.

Az 1973. évben történt tervezést az élet már sok esetben túlhaladta azzal, hogy a tervezés időszakát követő években jelentős volt a nagyüzemek egyesülése. A kialakult nagyüzemek a művelési ágak elhelyezkedését is sajátos módon oldották meg. Az 5—10 községből álló termelőszövetkezetek a gyengébb termőhelyi adottságú községhatárokat gyepesítették, illetve beerdősítették, ugyanakkor a jobb adottságú ösgyepeket szántó-művelés alá vonták.

Felvethető a kérdés: hol a helye az ilyen nagyarányú művelési ág átrendezésnél az erdőtelepítésnek?

Az erdőtelepítés helyét a földvédelmi törvény meghatározta akkor, amikor úgy rendelkezett, hogy jó minőségű szántóföldet csak kivételes esetben szabad mezőgazdasági művelés alól kiengedni. Másik oldalról azzal, hogy a gyenge minőségű — 7., 8. minőségi osztályú — szántóterületek után térítés

fizetését nem állapította meg. Ez azt jelenti, hogy erdőt telepíteni csak gyenge minőségű, nagyüzemi mezőgazdasági művelésre gazdaságosan nem alkalmas területen szabad. Ez a terület a racionális terv alapján 80—100 ezer hektár szántóra tehető.

Az elmúlt év során az arra kijelölt hatóságok az ország gyepterületeit felülvizsgálták. A felülvizsgálat során a gyepterületeket két csoportra osztották, az elmúlt évek átlagterméseit figyelembe véve. Azokat a területeket, amelyeken az átlagtermés 6 q szénahozam alatt volt, talajvédő gyep, míg a 6 q átlagtermés feletti területet a termőgyep kategóriájába sorolták. A felülvizsgálat 1,0 millió 200 ezer hektár területet érintett, melyből a bizottságok mintegy 400 ezer hektárt minősítettek talajvédő gyepnek. Ezen terület jelentős része, amennyiben az erdészeti szempontoknak megfelel — ugyancsak erdőtelepítésre, illetve fásításra vár.

1979. évben a minisztérium olyan felmérést is végeztetett, hogy az ország területén mennyi művelés alól kivett, illetve kivettként nyilvántartott területet lehet a mezőgazdasági, illetve erdőgazdasági művelés alá alkalmassá tenni.

A felmérés mintegy 70 ezer hektár terület visszaállítását jelzi. Tekintettel arra, hogy a visszaállított terület egy része nagyüzemi mezőgazdasági művelésre nem lesz gazdaságosan hasznosítható, ezért ezek a területek ugyancsak az erdőtelepítés célját fogják szolgálni.

Az előzőekben vázolt adatok — melyek csupán irányszámoknak tekinthetők — nagy része a mezőgazdasági nagyüzemek által elkészített üzemi meliorációs tervekben valósulnak meg. Az elkészült tervek erdőtelepítésre javasolják mindazokat a területeket, amelyek a részletes talajvizsgálat alapján mezőgazdasági művelésre nem alkalmasak. Az elkészült üzemi tervek nemcsak a nagy összefüggő, hanem a kisebb, mély fekvésű vagy meredek lejtésű területrészeket is — amelyek a nagyüzemi táblában helyezkednek el — erdőtelepítésre tervezik. Ezek erdősítésével nagyüzemi erdőterületet nem alakítanak ugyan ki, de a terület hasznosítása ezáltal oldható meg. Ugyanakkor a tervkészítés során sem, de egyedi esetekben sem értünk egyet olyan új erdősávok létesítésével, amelyek állandó terepvonulatoktól függetlenül, nagyüzemi táblákat választanak el egymástól, különösen akkor, ha azok jó minőségű mezőgazdasági területet érintenek.

Jelentős területek vannak még az árterületeken is, amelyek főleg nyárfa-telepítési tervek megvalósítására adnak lehetőséget.

Az elmondottak figyelembevételével a közeljövőben várható művelési ág változás alakulásával (1985-ig) kapcsolatosan arra lehet számítani, hogy a 4,0 millió 780 ezer hektár szántó-terület 90—100 ezer hektárral csökkenni fog, amely a beruházások megvalósításával és a gyenge minőségű területek erdősítésével függ össze.

A rét, szőlő, gyümölcsös művelési ágaknál jelentősebb művelési ág változással nem számolunk. Növekedni fog ugyanakkor a legelő- és az erdőterület.

Tehát még jelentős az olyan terület, amely nagyüzemi, sőt kisüzemi mezőgazdasági művelésre sem alkalmas, éppen az okszerű területhasznosítás diktálja ezek erdősítését. A területek nagyságrendje olyan, hogy az anyagi erőforrásokat figyelembe véve, több évtizedes távlatban, az új erdőtelepítésre a terület biztosítva van. Lehet, hogy sok esetben ezek nem fatermelés célját szolgáló erdők lesznek, de az erdőnek számtalan olyan hatása van, mint pl. jóléti, véd-erdő stb., amiért telepítésüket támogatni kell.

Érdemes áttekinteni, valóban mik azok a hatások, amelyek az erdők területének növelését indokolják.

Ezek között általánosan ismert és kutatási eredmények adataival is igazolt az erdőknek az erózió és defláció megakadályozásával vagy mérséklésével, a talajvízgazdálkodás javításával, a szél szárító hatásának csökkentésével, a levegő páratartalmának növelésével, a hőmérséklet szélsőségeinek kiegyenlítésével, a biológiai növényvédelemmel kifejtett termésfokozó hatása.

Az erdők közjóléti hatásai közül a vízgazdálkodásban betöltött szerepét tartják a legjelentősebbnek.

A termelés minden vonatkozásában egyre súlyosbodó gond a víz biztosítása. Hazánkban, ahol a vízkészletek 96%-a az ország határain kívülről érkezik, óriási jelentősége van a lehulló csapadékvíz tárolásának. Ennek leghatékonyabb, egyben legegyszerűbb eszköze az erdő.

Az erdő a lehulló csapadékvíz felszíni elfolyását csökkenti, mivel nagy tömegű vizet tárol a talajban, állandó, egyenletes talajvízáramot eredményez, a források vízhozamát kiegyenlítetté teszi.

Hegyvidékeken például 800 mm lehulló csapadék mellett erdőterületen mindössze 400 mm elfolyást mértek. Sík vidéken ugyanez az érték 500 mm csapadék mellett csak 100 mm volt.

Az erdő a párologtatással is javítja a mikroklímát, a levegőt kondicionálja. Mérések szerint középkorú bükk-állomány hektáronként 30—40 ezer liter vizet párologtat el naponta.

Az elfolyás-csökkentéssel, a jelentős párologtatással az erdők az árvízveszélyt is csökkentik, adott esetekben a termőtalaj elvizenyősödését akadályozák meg. A felszínen elfolyó vízből a szennyzödésekét kiszűrik, tisztítják, nagyban hozzájárulnak az ivóvíz tisztításának biztosításához.

Az említett hatások tulajdonképpen környezetvédelmi vonatkozásúak, tehát az erdők egyben kielégítik azokat a törekvéseket is, amelyeket a környezetvédelem érdekében valamennyi ágazatnak a rendelkezésére álló eszközzel biztosítani kell.

Az erdő esetében, mint megújítható erőforrás, a termőtalaj védelmében betöltött szerepe, a vízgazdálkodással kapcsolatos hatás biztosítása elsőrendű környezetvédelmi érdek. Mindezen túlmenően az erdőnek azok a környezetvédelmi hatásai, melyeket az élővilág létét meghatározó alapvető természeti elemek biztosításában kifejt, egyben döntő jelentőséggel szolgálják azokat

a célokat is, amelyek a fenti indokok alapján az erdőtelepítések fokozását alátámasztják.

Az erdőnek ezek a természeti elemekkel kapcsolatos fontos hatásai az oxigén-termelés, levegő-tisztítás, víztározás, víztisztítás, talajképző hatás, talajvédelem, az élővilág fenntartása, a természeti erőforrások biztosítása, a biológiai egyensúly fenntartása.

Mindezeket a kedvező hatásokat csak úgy tudja az erdő biztosítani, ha megfelelő összetételű, szerkezetű.

Az optimális a hosszú vágásfordulóban kezelt, elegyes, többszintű, vegyeskorú, természetszerű erdőállomány. Vagyis, ha olyan ökoszisztémaként működik, melyben minél teljesebb a biológiai egyensúly.

Ezeknek a hatásoknak a vizsgálatával egy kialakuló tudományág foglalkozik, az erdészeti hidrológia.

Az erdészeti hidrológia az a tudomány, mely egy gazdálkodási egységet képező erdőtest vízhozamát az erdőgazdálkodás összefüggéseiben vizsgálja.

A természeti adottságok (éghajlat, domborzat, talajtani adottságok stb.) mellett döntő jelentősége van az erdőben történt beavatkozásoknak. Ma már hazánkban nincsenek őserdők, a természetszerű állományképek is kisebbségben vannak. A nagyüzemi erdőgazdálkodás, a gépesítés, koncentrált termelés és főleg a fafeldolgozás új technológiai eljárásai (farost-forgácslemezgyártás) a gazdálkodás irányát a rövid vágásfordulójú, vékony választékot adó monokultúrák felé tolja el.

A másik jellemző változás az ültetvényszerű telepek létesítése főleg cellulóz nyersanyag érdekében. Erre jellemző a monokultúra és nagy hálózat, főleg nyár, fűz és erdeifenyő fafajokkal.

Köztudott, hogy az erdő csapadékvíz felfogásával, a lefolyás mérséklésével, a talajban való tárolásával, a párologtatásával, a felszíni vizek tisztításával milyen jelentős szerepet tölt be a vízgazdálkodásban. Azonban az előbbi utalásokból is kitűnik, hogy az erdő — a gazdálkodástól függően — erősen differenciált fogalom. Tehát előre vetíthető annak a szemléletnek az érvényesülése, mely szerint nem mondhatunk le az intenzív fatermesztés technológiai előnyei érdekében, az erdők környezetvédelmi szerepéről, ezek között a vízgazdálkodásban betöltött fontos szerepéről.

A fenti indokok egyértelműen azt az álláspontot igazolják, hogy az erdőtelepítések végrehajtásának az ütemét meghatározó körülmények mellett, a sorrendiség megállapításában az játszon döntő szerepet, hogy az új erdők minél több célt szolgáljanak, vagyis hatásuk minél komplexebben érvényesüljön.

Az erdők környezetvédelmi szerepe — mely természeti erőforrásban, oxigéntermelésben, levegőtisztításban, vízháztartási egyensúly javításában stb. nyilvánul meg — bármely elsődleges funkciót is tölt be, szinte hatványozódik, ha az erdő vízhez kapcsolódik. Ennek oka egyrészt abban rejlik, hogy

a víz jelenléte az erdőtenyészet feltételeit nagy mértékben optimalizálja. Ugyanakkor az erdő az élővizekre nézve is számos biológiai vonatkozású előnyös hatást fejt ki. Ezért az erdőtelepítések többcélú hasznosításának elbírálásánál, a vízhez kapcsolódó erdősítési lehetőségeknek mindig elsőbbséget kell biztosítani.

Ha az erdőtelepítések eddigi ütemének megfelelően telepítjük továbbra is évente a 10—11 ezer hektárt kitevő új erdőt és csak azzal, hogy azt megfelelő helyre telepítjük, akkor tulajdonképpen külön költségráfordítás nélkül szolgálja az erdő a mezőgazdasági termelést, a vízminőség-védelmet, a levegőtisztítást, az élővilág fenntartását, a vadgazdálkodást, a közutak mentén a zajcsökkentést és a közlekedés levegőszennyező termékeitől a mezőgazdasági területek, továbbá lakó- és üdülőterületek védelmét.

Az erdőtelepítések területfelhasználásánál szempontként a racionális földhasznosítást kell érvényesíteni. Ez azt is jelenti, hogy az erdőtelepítések jelentős hányada a mezőgazdasági nagyüzemek kezelésében levő olyan földterületeken valósul meg, amelyek gazdaságosan nem tarthatók mezőgazdasági művelési ágban, de erdőtelepítéssel hasznosíthatók.

A racionális földhasznosítás érvényesítése mellett további szempont az új erdők helyének megválasztásához, hogy minél több vonatkozásban hasson.

Ilyen megfontolások szerint elsőbbséget kell biztosítani a városok, lakótelepek, üdülőhelyek, ipartelepek közvetlen környezetében létesíthető erdőtelepítéseknek. Ezek a zöldövezetek sokirányú védőhatásuk miatt biztosítják a fahozamot.

Ugyancsak sokirányú a haszna, jelentősége azoknak az erdőtelepítéseknek, amelyek közlekedési vonalakhoz, természetes és mesterséges vízfolyásokhoz, tavakhoz csatlakoznak — éppen a mezőgazdasági termelés vonatkozásában.

A mezőgazdasági termelés fejlesztése — melynek jellemző velejárói a mind nagyobb erőgépek és munkagépek, a légi úton történő kemizálás — mind nagyobb tábla kialakításokra törekszik, nem tűr felaprózódást, nem tűri a nagyüzemi táblák megszakítását.

A mind nagyobb táblák kialakításának sok faszor, erdősáv, facsoport áldozatul esik, de a kemizálás, vegyszeres gyomirtás is megsemmisíti a táblák közé ékelődő jelentéktelen faszorokat, ligeteket, remízeket.

Ez a folyamat különösen a kiváló termőhelyi adottságú mezőgazdasági térségek elfátlanosodásához vezet, mely sok káros következményt vonhat maga után. Fellép az erózió, a defláció, a szél hatása okozhat sok kárt, a biológiai védelemben nagy szerepet játszó hasznos madárvilág és a vadállomány élőhelye megszűnik.

Nyilvánvalóan nem lehet cél, hogy a kultúrtájaink sivárok, kietlenek legyenek, de nem is mondhatunk le a fásítások sokféle előnyös hatásairól.

A nagyüzemi táblák kialakításának, növelésének az állandó vonalas létesítmények, tereptárgyak — mint az utak, vasutak, csatornák, folyók, tavak, települések, majorok — mindig határt szabnak. Tehát ezek mellé kell átcsoportosítani, a mezőgazdasági kultúrtájak védőfásításait, ahol többféle funkciót betöltve, mind a környezetvédelmi, tájesztétikai, vadgazdálkodási vonatkozásban érvényesíthetik hatásukat.

Ugyanakkor ezek a vonalas létesítmények egyébként is igényelnek fásítást, védőpásztákat, galériaerdőket, — különböző védőfunkcióval. Viszont ezek mellett a terepvonalak mellett, vagy települések, tavak, víztározók körül olyan jelentős erdőpásztákat kell létesíteni, melyek képesek ténylegesen ellenállni a mezőgazdasági termelésben nélkülözhetetlen kemizálásnak, továbbá alkalmasak a többcélú hasznosításra, egyben jelentős fatermelő bázisok lesznek.

Mivel a mezőgazdasági termelés fejlesztése — és annak egyik eszköze a racionális földhasználat — az egész társadalmat érintő, az életszínvonal alakulását érzékenyen befolyásoló kérdés, ezért célkitűzései az össznépgazdasági érdekekhez szorosan kapcsolódnak. Ezért az erdőtelepítési feladatok meghatározásával, illetve ezek ütemének szabályozásával, mely a racionális földhasznosítás része, csak komplexen, kölcsönhatásainak figyelembevételével lehet foglalkozni.

A népgazdaság hosszú távú tervezési munkáinak keretében elkészült fagazdaság távlati fejlesztését koncepció is népgazdasági szinten tárja fel a fagazdaság fejlődési tendenciáit, kapcsolatait, a mezőgazdasági fejlesztés célkitűzéseihez és a népgazdaság különféle ágazataihoz. Ebben az erdőtelepítésre vonatkozó előirányzatokban — elsősorban a mezőgazdasági üzemek fejlesztési koncepciójának vetületeként — a racionális földhasználat következetes végrehajtása érvényesül.